

Alexandr Drbal, Ludmila Muchina: Historické vědomí a spolkový život ukrajinských Čechů

Naši předkové odcházeli na Ukrajinu většinou z důvodů náboženských a ekonomických v dobách panování v Čechách Habsburků Ferdinanda I., Karla VI., Marie Terezie, Josefa II. a Františka Josefa I. Do nové vlasti přinesli s sebou historické vědomí a povědomí o českém národě, jeho historii, kultuře, náboženství a folklóru, které pak předávali dětem a vnukům a oni zas svým dětem a vnukům atd. Takto pokračuje už více než 12 pokolení. Dělají to i současní čeští babičky a dědečkové na Ukrajině. Pomáhali a pomáhají jim v tom české knihy, které s sebou přivezli jejich předkové nebo si je pak objednali nebo koupili (což bylo možné do roku 1914 a pak až od 60let 20. st.). Byly to knihy náboženské, např. Bible Kralická, a také knihy Jana Amose Komenského, Františka Palackého a Aloise Jiráska. Např. kniha Aloise Jiráska Staré pověsti české s ilustracemi Věnceslava Černého se uchovávala v naší rodině až do začátku 50let 20. st. Bylo to její první nebo druhé vydání (1894, 1899). Staré pověsti české v ruském překladu vyšly několikrát také v Ruském císařství a SSSR.

Po skončení druhé světové války přivezli vojáci Svobodovy armády na Ukrajinu knihy Velikáni našich dějin Jaroslava Kosiny a Obrazy z dějin národa českého Vladislava Vančury. Spoluautor tohoto pojednání se také vzdělával v české historii podle knih A. Jiráska a J. Kosiny. Mnoho příběhů, pověstí a pohádek vyprávěla moje babička Marie Drbalová, roz. Kučerová. Jako hrdiny její povídaní vystupovali císař Karel IV., Mistr Jan Hus, husitský vojevůdce Jan Žižka z Trocnova, učitel národa Jan Amos Komenský, rakouský vojevůdce polní maršálek Jan Josef Václav hrabě Radecký z Radče, známý loupežník Václav Babinský, slepý mládenec, hrabě Albanov aj. Babička vypravovala také o stěhování do Ruska a o Prvním čs. Odboji v Rusku a jeho vůdcích, zejména o Václavu Vondrákovi a Jindřichu Jindříškovi.

Zvlášť se třeba zmínit o lidových písních, které jasně napovídají o historickém vědomí a povědomí krajanů. Ještě v 60 léta 20. st. se zpívali: Píseň o Rytíři z Blaníku, Já jsem v Čechách narozený, Tam za těma Krkonoši (Tam pod těmi Krkonoši), U Jičina, u Podolí, Kolíne, Kolíne, Krásná je ta řeka Vltava, V naši české zemi leží Husinec, Hranice vzplála aj. Zpívala se na Ukrajině také sokolská píseň Čtvrtého července, kterou pravděpodobně přivezli v konci 19. st. učitelé tělocviku z českého Sokola, a píseň Karla Kryla Ta naše písnička česká (1932), která se objevila po roce 1945 s návratem k rodinám z války vojáků Svobodovy armády.

Do roku 1962 napomáhalo a napomáhá i po roce 1992 udržovat historické vědomí a tedy i národní identitu náboženství. Od začátku byly Češi na Ukrajině katolického a evangelického vyznání, pak od roku 1894 se objevili také pravoslavní. Jednoznačně nejvíce se zasloužilo o udržení historického vědomí evangelické náboženství. Byly to vesměs potomky českého pobělohorského evangelického exilu, kteří přebírali z generace na generaci odkaz otců, zejména tam, kde zůstávali po staletí mezi sebou, tedy ve vesnicích, i když se často společně stěhovali z ekonomických důvodů do jiných míst říše. Podle našeho mínění je to také proto, že v evangelických sborech se mohl stát kazatelem a učitelem jen nejlepší znalec Bible a české historie z řad věřících, kdežto v katolických sborech to musel být kněz. Asi proto ještě v roce 1996 se tradovalo v evangelické Bohemce Mykolajivské oblasti, že obyvatelé jsou Čeští exulanti.

Vědomí toho, že jsou živou větví jednoho národního kmene, se nejvíce projevilo za první a druhé světové války, kdy krajané šli dobrovolně bojovat za vlast předků, kterou nikdy v životě neviděli! Přitom v letech 1914-1918 vytvořili první jednotky budoucí československé (české) armády - Českou družinu, čs. střelecký pluk a čs. střeleckou brigádu a to dříve než profesor T. G. Masaryk vyhlásil válku Rakousku-Uhersku, a v letech 1941-1945 založili odbojové organizace Blaník (6. 7. 1941) a Aktiv (3. 2. 1943) a zúčastnili se osvobození Československa (1945) jako vojáci Svobodovy armády.

V referátu Češi na Ukrajině: emigrace, reemigrace, vztahy se starou vlastí a snahy o záchranu národní identity, který byl přednesen v Senátu na konferenci Migrace a česká společnost 3. - 4. října 2011, se hovořilo o tom, co dělali v minulosti a dělají i v současnosti krajané pro záchranu národní identity. Pro tento cíl se zakládaly náboženské sbory, české školy a knihovny, krajanské, čtenářské, divadelní, pěvecké a tělocvičné spolky a instrumentální kapely a po první ruské revoluci 1905–1907 se také začaly vydávat české krajanské noviny a časopisy (viz Česká periodika na Ukrajině. Slovanský přehled 97). Lze také zdůraznit, že ne ve všech částech Ukrajiny byly stejné podmínky pro spolkový život. Bylo to spojeno s tím, že jednotlivé části Ukrajiny byli v různá období součástí Ruského císařství, Rakouska-Uherska, Československa, SSSR, Rumunského království a Polské republiky. Tyto státy měly různé názory na národnostní a náboženský život menšin.

Kralovství Haliče a Lodomerie a vévodství Bukovina byly v letech 1772-1918 součástí Rakouska-Uherska. Podle svědectví Karla Havlíčka Borovského už v roce 1842 působil ve Lvově Český kroužek. Na jeho základě a z popudu Josefa Václava Friče vznikla 10. 2. 1867 Česká beseda (zakázaná v roce 1939, obrozená 26. 5. 1990), která je nyní považovaná za nejstarší krajanský spolek na východ od českých hranic. Na začátku 20. st. vzniklo ve Lvově také české trio (1900-1901) a české smyčkové kvarteto (kolem roku 1900, budoucí Ševčíkovo-Lhotského kvarteto). V Černivci byla v roce 1894 založena Česká beseda. Po rozpadu Rakouska – Uherska se většina krajanů z Haliče a Bukoviny vrátila do ČSR, zůstala jen nepatrná část z rodinných nebo ekonomických důvodů. Ve městě Lvově, které se stalo centrem vojvodství v Polsku, pokračovala Česká beseda v činnosti až do roku 1939. Ve městě Černivci, které připadlo Rumunskému království, zanikla Česká beseda, ale už v roce 1919 byl založen nový spolek Masaryk.

Ostatní Ukrajina byla v letech 1654-1918 součástí Ruského císařství a v letech 1923-1991 pak SSSR, ale Západní Volyně byla v letech 1918-1939 součástí Polské republiky.

Před druhou reemigrací v letech 1944-1947 Češi žili na Volyni v 638 obcích. Z toho 109 obcí bylo zcela českých, 152 obcí bylo smíšených a v 377 obcích byli Češi v menšině. První obec se jmenovala Luthardovka (nyní Zelene) a byla založena ještě v roce 1863.

Snahy o záchranu národní identity začaly ihned po přistěhování na Volyně a vyústily v založení v obcích náboženských sborů a škol a pak České besedy v Zdobunově (1922), České matice školské (2. 12. 1923) se svou sítí škol, Československé národní jednoty v Polsku (27. 11. 1927), Sdružení české mládeže (1936) a dalších spolků, 28 sokolských jednot, 107 dechových kapel, 103 hasičských sborů, 32 knihoven a 55 divadelních kroužků. Pro činnost jmenovaných organizací krajané v letech 1860-1947 vybudovali, zúčastnili se stavby nebo udržovali 82 škol, 26 pravoslavných, 10 katolických a 6 evangelických chrámů, 6 baptistických modliteben, 70 kulturních a tělocvičných místností.

Z 57 obcí za hranicemi Volyně, kde žili Češi, zcela české byly Bohemka (1862, nyní Lobanove), Tábor (1862, nyní Makarivka) a Cerekvice (1862, nyní Puškine) na Krymu, Čechograd (1869, nyní Novhorodkivka) v Tauridské gubernii, Aleksandrovka (1899, nyní Malá Oleksandrivka), Bohemka (1905), Sirotinka (1912, nyní Veselynivka), samota bratrů

Kulhavých u Ljubašivky (nyní Žovtneve, od r. 1930 tam Češi už nežijí) a Koňský záhon (také Monastyrskij učastok, Monastyrjok a Čechy, existoval v letech 1899-1987) v Chersonské gubernii, Čechovka (70. léta XIX. století, zanikla v roce 1912) a Holendry (1874, nyní Mykolajivka) v Podolské gubernii, Malá Zubivščyna (1870) a Malynivka (1889, od roku 1975 je část Malynivky součástí města Malyna) v Kyjevské gubernii, napůl česká byla Serhijivka (existovala v letech 1907-1976) v Podolské gubernii, jedna třetina Čechů žila v Aleksandrovcce (1864) na Krymu a v Sophientalu (1912, nyní Novosamarka) v Chersonské gubernii. V ostatních obcích žilo poměrně málo Čechů. V těchto osadách Češi vybudovali 4 evangelické modlitebny, 3 katolické kostely a 11 škol.

Český spolkový život v Ruském císařství byl spíš výjimkou a týkal se především velkých měst. Např. v Oděse vznikl Česko-slovanský podpůrný spolek (1900), tělocvičná jednota Sokol a Oděské české kvarteto (1907), v Kyjevě společnost J. A. Komenského (1906), česká škola (1907) a tělocvičná jednota Sokol (založeno 1900, do roku 1908 používala jméno Jih), v Charkově kvartet českých hudebníků a v Bohemce Chersonské gubernii (nyní Mykolajivská oblast) se pokoušeli založit křesťanský spolek Hus (březen 1909), který však následně neschválil gubernátor.

Po říjnovém převratu a v první léta po vzniku SSSR vznikl v obci Česká Krošňa (nyní ve složení města Žytomyru) vzdělávací kroužek (červen 1919), v Simferopolu český spolek (1923) a v Melitopolu (nyní Zaporožská oblast) Svaz jhoruských Čechů (1923). V českých obcích pokračovaly v činnosti náboženské sbory, zakládaly se knihovny, dechové kapely, divadelní kroužky a pěvecké soubory. Se začátkem perzekuce proti Čechům, zejména proti českým učitelům, v roce 1927 byla postupně násilně ukončená činnost také všech krajských spolků a v roce 1938 byly, podle usnesení UV KS (b) Ukrajiny Pro reorganizaci škol v Ukrajině ze dne 10. 4. 1938, uzavřeny české školy v českých obcích, což odpovídalo směru národnostní politiky Komunistické strany a sovětské vlády. Proto se od září 1938 až do vzniku nezávislé Ukrajiny (1. 12. 1991) vyučovalo jen v ukrajinštině. Nyní se čeština vyučuje v ukrajinských školách českých obcí jen jako volitelný předmět. O to větší odpovědnost nesou teď čeští rodiče. Po obsazení Západní Ukrajiny Rudou armádou v září 1939 byly tam všechny krajské organizace zakázané. Rovněž postupovali i němečtí okupanti na celém okupovaném území Ukrajiny v průběhu druhé světové války. Za zmínku stojí, že ve školách českých obcí na území, okupovaném rumunskou armádou, se čeština vyučovala povinně!

Po ukončení této války až do roku 1990 český spolkový život v SSSR a na Ukrajině vůbec neexistoval. Udrželo se do roku 1962 jen evangelické reformované náboženství v obcích Bohemka v Mykolajivské oblasti a Veselynivka v Oděské oblasti. V kulturní oblasti některé změny nastaly v 50. letech, kdy vznikly dechové kapely v Bohemce a Novhorodkivce (v Malé Zubivščyně existovala dechovka nepřetržitě od založení obce), a v 60. letech, kdy vznikly české folklorní spolky v Bohemce (Bohemka), Malynivce a Malé Zubovščyně. V Malé Zubovščyně také vznikl jediný v SSSR známý vesnický symfonický orchestr (1959), který koncertoval také v Moskvě. Zásadní změny nastaly na začátku roku 1990, kdy začaly vznikat krajské náboženské a kulturně-vzdělávací spolky. Nejdůležitějšími příčinami vzniku spolků byly gorbačovova perestrojka (1985-1991), černobylská katastrofa (1986), tzv. sametová revoluce v Československu (1989) a vznik samostatné Ukrajiny (1991) a České republiky (1993). Jako první vznikl český spolek v obci Malá Zubivščyna (25. 1. 1990). Postupně vznikly nebo se obrodily i jiné spolky: zastřešující Československá kulturně-osvětová společnost J. A. Komenského (ČSKOS) na Ukrajině v Kyjevě (7. 4. 1990) a pak její odbočky Stromovka v Kyjevě (1990, existovala do konce 1992), Holenderští Češi v Mykolajivce (20. 4. 1990), Malynivske v Malynivce (24. 4. 1990, existovala do 1992, znovu obrozená 24. 3. 1993), Žytomyrská společnost volyňských Čechů v Žytomyru (6. 5. 1990), Čeští bratři v

Bohemce (9. 5. 1990, od 31. 1. 2005 Bohemka), Česká beseda ve Lvově (obrozená 26. 5. 1990), Čechograd v Novhorodkivce (15. 6. 1990), Stromovka v Dubnu (zal. 1990, zaregistrovaná 19. 4. 1991), Česká společnost v Rovně (27. 1. 1991), Matice Volyňská v Lucku (21. 5. 1991), Bohemie v Melitopolu (3. 7. 1992) a Vyšehrad v Kyjevě (29. 11. 1992). Ihned po vzniku ČSKOS stal se její odbočkou také spolek v Malé Zubovščyně. Po přesídlení černobylylských krajanů do ČSFR v letech 1991-1993 zanikly některé spolky a společnost J. A. Komenského a ostatní spolky se osamostatnily. Vznikly také nové spolky Vltava v Simferopolu (20. 2. 1993), Česká beseda v Oděse (30. 10. 1993), Užhorodská společnost české kultury J. A. Komenského (20. 9. 1995) a Klub T. G. Masaryka (18. 1. 1998) v Užhorodě, Bohemie v Záporoží (28. 1. 1998) a Česká rodina v Oděse (11. 7. 2000). Obrodily se evangelické sbory v Bohemce (1992) a Veselynivce (1994), římskokatolické – v Novhorodkivce v Záporožské oblasti, Lobanovu a Oleksandrivce na Krymu. 30. 5. 1995 vznikla v Kyjevě Česká národní rada Ukrajiny (ČNRU), která znovu zastřešila krajaňské spolky. Datum vzniku ČNRU je považováno za formální datum zániku společnosti J. A. Komenského. Prvním předsedou ČNRU byl zvolen A. Drbal ze Lvova, od 4. 6. 1996 tuto funkci zastává L. Muchina z Kyjeva. Kromě toho, při České besedě ve Lvově existovali Jednota Československé obce legionářské (zal. 1. 4. 1993) a sekce Křesťanského sdružení mladých lidí - IMCA (zal. 2. 4. 1994). V posledních letech vznikli český spolek v Rovně, Česká společnost Donbasu v Doněcku (2009), spolek Nová Bohemka v Pervomajsku Mykolajivské oblasti (25.12. 2009) a sokolská župa generála Antonína Mikuláše Číly při České rodině v Oděse (2012). V současné době na Ukrajině zůstává podle odhadu ještě asi 8-10 tisíc Čechů, jejichž část se sdružuje v 21 spolcích.

Závěr

Potomci českých emigrantů a exulantu na Ukrajině si přese všechny historické větry, které vlály nad Ukrajinou v průběhu posledních 270 let, a násilné a přirozené asimilační procesy zachovali svou mateřštinu i podstatnou část národnostních a náboženských tradic, ale hlavně lásku ke staré vlasti a hrdost na svůj národ. Dnes se tomu říká, že si zachovali historické vědomí.

Literatura

- Drbal, A.: 2004 - Češi na Ukrajině. Češi v cizině 12: 44–68.
- Drbal, A.: 2011 - Česká periodika na Ukrajině. Slovanský přehled 97 : 343-365.
- Drbal, A.: 2012 - Češi na Ukrajině: emigrace, reemigrace, vztahy se starou vlastí a snahy o záchranu národní identity. In: Brouček, S. – Grulich, T. (eds.): Migrace a česká společnost: Výběr textů a diskuse z konference k aktuálním problémům migrace. Praha: Etnologický ústav AV ČR ve spolupráci se Senátem PČR: 124-133.
- Drbal, A.: 2012 - Václav Vondrák. In: Vzkazy domů / Messages home. Příběhy Čechů, kteří odešli do zahraničí (Emigrace a exil 1848-1989) / Lucie Wittlichová (ed.). Praha: Labyrint: 57-63.
- Hofman, J.: 2007 - Čechy na Volyni: Osnovní vidomosti. Praha: Českoslovač'ka hromada legioneriv.
- Jirásek, A.: 1899 - Staré pověsti české / II. Věnceslav Černý. 2. vyd. Praha : Jos. R. Vilímek, 1899. 365 s.
- Kosina, J.: 1926 – Velikáni našich dějin: Obrazy životopisné a kulturní. Praha: Jos. R. Vilímek.
- Pospíšil, J. – Lohvinová, V.: 1997 - České písně z ukrajinské Volyně. Praha: ÚEF AV ČR.
- Štěříková, E.: 2005 - Stručně o pobělohorských exulantech. Praha: Kalich.
- Vančura, V.: 1949 - Obrazy z dějin národa českého: Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti. Díl 1. Praha: Družstevní práce.

Vančura, V.: 1940 - Obrazy z dějin národa českého: Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti. Díl 2. Praha: Družstevní práce.